
Христина ДМИТРОЦА, бакалавр
Науковий керівник: д.геог.н., проф., Царик Л.П.

ЗАПОВІДНІ ГІДРОЛОГІЧНІ ОБ'ЄКТИ ТЕРЕБОВЛЯНСЬКОЇ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ

Актуальність дослідження. У сучасних умовах глобальних екологічних викликів, пов'язаних із змінами клімату, деградацією природних ресурсів та зростанням антропогенного навантаження на довкілля, питання збереження водних екосистем стає особливо актуальним. Територіальні громади, як базові адміністративні одиниці, відіграють ключову роль у реалізації екологічної політики на місцевому рівні. Зокрема, значну увагу необхідно приділяти заповіданню гідрологічних об'єктів, таких як джерела, криниці, струмки та болота, які є джерелами питної води, регуляторами мікроклімату та осередками біорізноманіття. Теробовлянська міська територіальна громада має значний природний потенціал, зокрема у частині збереження малих гідрологічних об'єктів. Проте рівень заповідності території залишається недостатнім, а значна кількість джерел, ставків і водотоків потребує охоронного статусу. Тому систематизація та обґрунтування перспектив заповідання гідрологічних об'єктів громади є важливим завданням, як у науковому, так і в практичному вимірах.

Об'єктом дослідження стали гідрологічні об'єкти (джерела, криниці, водотоки, ставки) на території Теробовлянської міської територіальної громади.

Предметом дослідження є функціонально-просторові особливості заповідних гідрологічних об'єктів та їхній вплив на екологічну стабільність громади.

Метою роботи є виявлення, аналіз та оцінка сучасного стану заповідних гідрологічних об'єктів Теробовлянської територіальної громади (ТГ), а також обґрунтування доцільності

створення нових охоронюваних гідрологічних територій у контексті сталого природокористування.

Виклад основного матеріалу. Водні об'єкти є життєво важливою складовою екосистем та соціально-економічного розвитку будь-якої території. На низовому адміністративному рівні, такому як громади, селища чи невеликі міста, гідрологічні об'єкти – річки, озера, ставки, болота, джерела – відіграють особливу роль. Вони забезпечують потреби населення у воді, підтримують біорізноманіття, впливають на мікроклімат та є важливими елементами ландшафту. Тому всебічне та систематичне дослідження цих об'єктів є критично важливим для забезпечення сталого розвитку та екологічної безпеки на локальному рівні[16].

Найбільша річка, що протікає територією громади є річка Серет. Її загальна довжина становить 218 км, з яких 88 км проходять територією району. На Теробовлянщині Серет протікає через вузьку долину, схили якої заліснені та розчленовані ерозійними процесами. Основне живлення річки забезпечують талі води снігу та опади [3].

Найбільш значущою лівою притокою Серету є річка Гнізна. Вона бере початок на півночі й тече на південь, наближаючись до Теробовлі з боку села Кровинка. У передмісті Раковиця її русло змінює напрямок на захід, утворюючи велику дугоподібну криву. Поблизу Підзамча, під Замковою Горою, Гнізна знову змінює свій напрям, описуючи кільце та прямує далі на південь. Протікаючи через місто, вона ділить Теробовлю на дві частини, після чого повертає на південний захід у бік села Зеленче, де зливається з річкою Серет (рис. 1).

Окрім основних річок, територією району протікає 27 струмків і малих потоків загальною довжиною 211 км. Це постійні водотоки, ширина яких коливається від 0,5 до 2 метрів. Їхнє живлення переважно забезпечується підземними джерелами та атмосферними опадами.

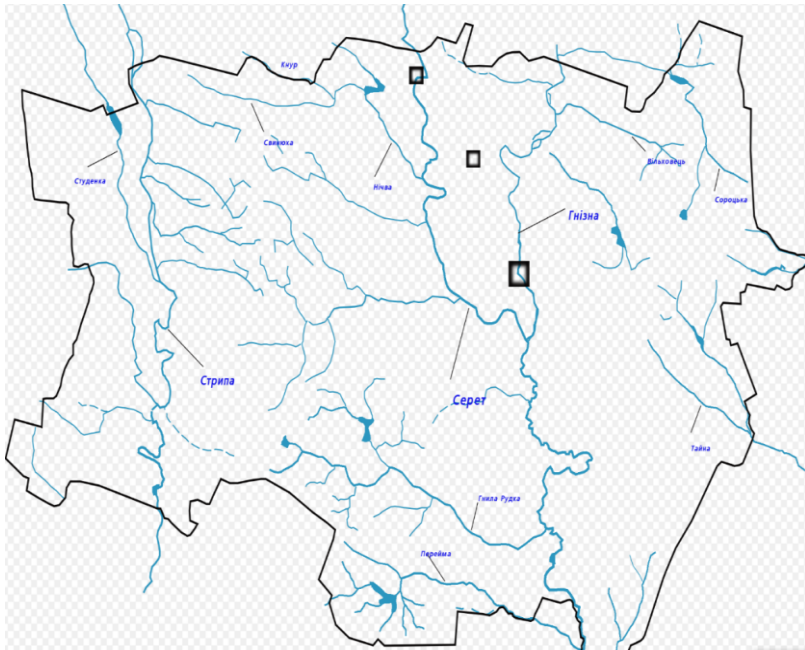

Рис. 1. Поверхневі води Тербовлянської громади

Крім того, Тербовлянська ТГ. вирізняється вагомими запасами підземних вод, які включають як ґрунтові, так і глибші водоносні горизонти. Ґрунтові води залягають на глибинах 4-10 метрів, тоді як підземні води представлені трьома основними шарами, що знаходяться на глибинах 5-16 м, 30-40 м та 60-80 м. Усі ці ресурси активно використовуються в господарській діяльності – для забезпечення потреб промисловості, аграрного сектору та побутових потреб населення. Важливе значення для громади має структура водокористування, яка визначає ефективність та напрямки використання наявних водних ресурсів (рис. 2.).

Як свідчить діаграма, основна частка водозабору – 36% припадає на підземні джерела [5]. Меншою є частка води, отриманої з природних поверхневих водотоків, а скидання транзитних вод має незначний обсяг. При оцінці структури водокористування в межах громади важливим є також розподіл водних ресурсів за галузевим принципом, що дозволяє визначити пріоритетні напрями їх використання (рис. 2).

Рис. 2. Структура водокористування Теребовлянської ТГ в межах різних галузей

З аналізу поданої вище діаграми видно, що переважна частина водних ресурсів використовується для забезпечення потреб населення, а також на санітарно-гігієнічні цілі. Водночас лише незначна частка припадає на виробничі процеси, тоді як інші галузі фактично не залучені до водокористування. Така ситуація є доволі тривожною для громади, оскільки свідчить про обмежене залучення водних ресурсів у розвиток економічного потенціалу регіону та недостатню диверсифікацію їхнього використання.

Заповідні гідрологічні об'єкти Теробовлянської громади є не лише важливими природними утвореннями (табл.1.), а й ключовими елементами екологічної системи, що забезпечують збереження біорізноманіття, водних ресурсів та стабільність локальних екосистем. Ці об'єкти виконують ряд важливих функцій, які мають як екологічне, так і соціально-економічне значення. До основних функцій можна віднести регуляцію водного балансу, підтримку біорізноманіття, очищення води, а також їх значення для наукових досліджень та рекреаційної діяльності. Збереження таких природних об'єктів є важливим завданням для сталого розвитку громади, адже вони не лише формують екологічний ландшафт, а й сприяють підвищенню якості життя місцевих жителів.

Таблиця 1

Заповідні гідрологічні об'єкти Теробовлянської громади [4]

Назва природного заповідного об'єкту	Площа, га.	Коротка характеристика
«Романівське джерело» – гідрологічна пам'ятка природи місцевого значення	0,02	Джерело питної води, цінне у науково-пізнавальному, історико-культурному та естетичному аспектах. Історія джерела пов'язана із розповідями про з'явлення Матері. Божої якпокровительки і заступниці людей. На місці джерела стоїть капличка
«Сущинські джерела» – гідрологічна пам'ятка природи місцевого значення	1,00	Три джерела, що живлять потічок Ремезівський, ліву притоку ріки Гнізни. Мають важливе водорегуляторне значення
«Осталецьке джерело» – гідрологічна пам'ятка природи місцевого значення	0,02	Джерело питної води, що має важливу науково-пізнавальну, історико-культурну та естетичну функції. Над джерелом у 1993

		році із червоного пісковуку збудовано капличку
«Кам'яна криниця» – гідрологічна пам'ятка природи місцевого значення	0,02	Джерело підземних вод, яке має науково-пізнавальне, естетичне значення. Джерело пробивається з-під каменю, утворюючи струмок, що протікає у глибокій балці, який впадає у р. Гнізна.

Романівське джерело — гідрологічна пам'ятка природи місцевого значення, розташована на північно-західній околиці села Романівка в Тернопільській області (рис. 3). Оголошена в 1994 році, ця пам'ятка охоплює площу 0,02 га і має важливе екологічне, гідрологічне та культурне значення.

Рис. 3. Романівське джерело

Романівське джерело є природним джерелом підземних вод, що живить місцеві водні екосистеми. Його стабільний дебіт

сприяє підтримці водного балансу в околицях, особливо в умовах змін клімату та зменшення природних водних ресурсів. Джерело також забезпечує зволоження прилеглих ґрунтів, що сприяє збереженню лучно-болотних фітоценозів, які є місцем зростання рідкісних та зникаючих видів рослин, занесених до Червоної книги України, таких як гніздівка звичайна, любка дволиста та підсніжник білосніжний.

Романівського джерела охоплює широкий спектр оздоровчих, пізнавальних і відновлювальних функцій, які воно виконує в природному, культурному та соціальному контексті. Це місце є своєрідною зоною тиші та екологічної гармонії, що має неабиякий потенціал для розвитку зеленого туризму та активного відпочинку. Відвідувачі, які приїжджають сюди, мають змогу не лише насолодитися мальовничими краєвидами, а й здійснити духовне очищення, зняти стрес, відновити психоемоційний баланс, провести час наодинці з природою або в колі родини. Локальний мікроклімат навколо джерела сприятливий для короткотривалих рекреаційних сесій — пікніків, прогулянок, занять дихальною гімнастикою, спостереження за природою. Близькість до історичних локацій, музеїв, церков та родинних маєтків відомих українців робить його привабливим для туристичних груп і шкільних екскурсій, поєднуючи рекреацію з культурно-освітньою складовою. Варто зазначити, що такі природні об'єкти, як Романівське джерело, виступають не лише об'єктами короткотривалого відпочинку, але й можуть бути базисом для розробки довготривалих рекреаційних програм, зокрема з елементами етнотуризму, спелеотерапії (за умови доповнення інфраструктури) та розвитку маршрутів «оздоровчого паломництва». Простота доступу до джерела без шкоди для ландшафту дозволяє організовувати інклюзивний відпочинок для різних вікових і соціальних груп. У перспективі, за умов відповідного планування, це місце може стати частиною регіонального рекреаційного комплексу, з інтеграцією до екомаршрутів Тернопільщини. Таким чином, Романівське

джерело відіграє ключову роль не лише як природна цінність, а й як елемент сталого рекреаційного розвитку території як гідрологічна пам'ятка природи місцевого значення, Романівське джерело охороняється відповідно до законодавства України. Його статус забезпечує захист від антропогенних впливів та сприяє збереженню унікальних природних комплексів. Управління та контроль за станом пам'ятки здійснюється відповідними органами місцевого самоврядування та природоохоронними установами.

Сущинські джерела — унікальний гідрологічний об'єкт, який має охоронний статус із 1994 року (відповідно до рішення Тернопільської обласної ради від 18 березня 1994 р.). Об'єкт розташований на північно-східній околиці села Сущин (рис. 4), у мальовничій долині потічка Ремезівського — лівої притоки річки Гнізна. Територія пам'ятки охоплює кам'янистий схил південної експозиції, загальною площею 1 гектар [5].

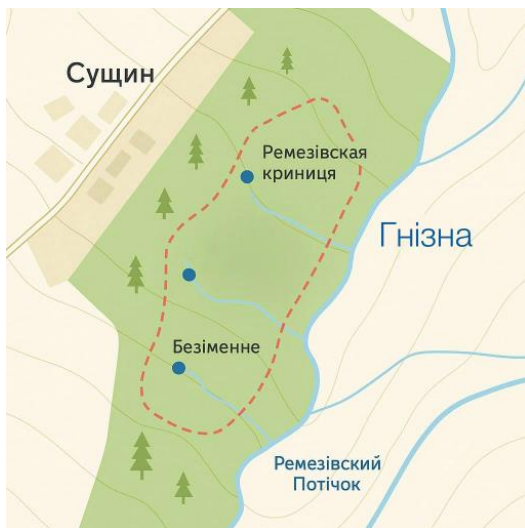

Рис. 4. Схематичне зображення розташування Сущинських джерел

На території охороняються три природні джерела, які живлять потік Ремезівський і відіграють важливу роль у стабілізації місцевого водного балансу. Вони мають істотне водорегуляторне значення, зокрема в періоди сезонного зволоження та паводків.

➤ «Ремезівська криниця» – найвідоміше джерело, витікає з-під поваленої яблуні в середній частині схилу.

➤ «Кам'яна криниця» та «Безіменне джерело» розташовані нижче за течією, ближче до підніжжя схилу. Їх поява та активність тісно пов'язані з високим рівнем ґрунтових вод та заболоченістю ділянки.

Територія джерел густо вкрита чагарниками та плющем, що формують характерне вологолюбне середовище, сприятливе для збереження рідкісної флори і фауни. Ця місцина має також високу естетичну цінність і потенціал для розвитку природоохоронного туризму та екопросвіти.

Кам'яна криниця є джерелом підземних вод, яке відіграє важливу водорегуляторну роль у басейні річки Гнізна. Воно сприяє підтримці стабільного гідрологічного режиму, зволоженню прилеглих ґрунтів та збереженню місцевих екосистем. Наявність джерела позитивно впливає на біорізноманіття, забезпечуючи сприятливі умови для існування різноманітних видів рослин і тварин.

Кам'яна криниця, розташована в селі Лошнів, є унікальною гідрологічною пам'яткою місцевого значення, що збереглася ще з давніх часів (рис. 5). Збудована з місцевого каменю, вона є важливою частиною архітектурної спадщини села. Кам'яна кладка свідчить про високий рівень майстерності давніх будівничих. Існує припущення, що криниця виникла ще в середньовічну епоху, коли вода була життєво необхідним ресурсом.

Окрім утилітарного призначення, криниця мала й сакральне значення: її використовували для обрядових і ритуальних дійств

(рис. 5). У народі побутує багато легенд про цю криницю. Місцеві жителі вірять, що її вода має цілющі властивості. За однією з найвідоміших легенд, вона здатна виліковувати хвороби. Старожили розповідають, що в минулому сюди приходили хворі люди, вмивалися цією водою і на їхніх обличчях з'являвся спокій і благодать.

Криницю також використовували для обрядів очищення перед важливими подіями, зокрема, перед весіллями чи святами. Вона була не лише джерелом води, а й духовним осередком села.

Рис. 5. Кам'яна криниця (с. Лошнів)

Осталецьке джерело (рис. 6), що знаходиться в селі Остальці, є не лише культурною і духовною пам'яткою, а й важливим гідрологічним об'єктом для громади. Розташоване поблизу лісу та заплавлених луків, джерело є частиною місцевої водоносної системи, що сприяє збереженню водного балансу в цій природній екосистемі. Вода, що витікає з джерела, має особливу властивість підтримувати стабільний рівень навіть у сухі періоди, завдяки природним підземним водоносним горизонтам, які живлять його.

Рис. 6. Осталецьке джерело

Крім того, Осталецьке джерело є важливим елементом екологічної рівноваги, оскільки його вода сприяє відновленню вологи в навколишніх ґрунтах і рослинному покриві. Місцеві ґрунти, збагачені водою з джерела, стають більш родючими, а рослинність – здоровою і стійкою до кліматичних змін.

Жителі села не лише використовують воду джерела для пиття та побутових потреб, але й стежать за його станом, розуміючи важливість цього природного ресурсу. Вода з Осталецького джерела має стабільну температуру і постійну мінералізацію, що робить її не тільки приємною на смак, але й корисною для здоров'я.

Осталецьке джерело стало невід'ємною частиною екологічного ландшафту села, залучаючи не лише туристів, але й дослідників, які вивчають його гідрологічну роль в утриманні водного балансу в регіоні. Це джерело є не тільки природним багатством, а й важливим елементом для збереження місцевих екосистем.

Серед перспективних заповідних гідрологічних об'єктів територіальної громади є:

- заплава річки Гнізна, урочище «Кам'яна гора» розташоване поблизу села Плебанівка, Романівський став є штучною водоймою, яка виконує важливі екологічні функції,

зокрема слугує місцем гніздування та відпочинку для багатьох видів водоплавних птахів, став у селі Лошнів є важливим елементом місцевої гідрологічної мережі, став у селі Остальці, став у селі Ласківці, витоки річки Боричівки.

Література:

1. Бакало О. Д., Царик Л. П., Царик П. Л. Трансформація еколого-географічних процесів басейну р. Джурин. Монографія. Видання доповнене та перероблене Тернопіль: СМП «Тайп», 2024. 180 с.

2. Географія Тернопільської області : монографія. В 2-х т. Тернопіль : Крок, 2017. Т.1. Природні умови та ресурси. 342 с.

3. Головне управління статистики у Тернопільській області. Навколишнє середовище. URL: <http://www.te.ukrstat.gov.ua/statinfoNS.html> (дата звернення 22.05.2025)

4. Екосистема зарегульованої водойми в умовах урбонавантаження: на прикладі Тернопільського водосховища. За ред. В. В. Грубінка. Тернопіль: ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2013. 202 с.

5. Перелік територій та об'єктів природно-заповідного фонду Тербовлянської міської територіальної громади Тернопільського району станом на 15.02.2023. https://ecology.te.gov.ua/media/uploads/tereboblyanska_mtg15_02_2023.pdf (дата звернення 12.05.2025)

6. Регіональна доповідь про стан навколишнього природного середовища в Тернопільській області у 2018 році / за ред. О. В. Сінгалевиц, 2019. 223 с.

7. Управління екології та природних ресурсів Тернопільської ОДА. Мережа природно-заповідного фонду. URL: <https://ecology.te.gov.ua/prirodno-zapovidnij-fond/merezha-pzf/#l-merezha-pzf> (дата звернення 02.05.2025)

8. Царик Л. П., Царик П. Л., Кузик І. Р., Царик В. Л. Природокористування та охорона природи у басейнах малих

річок : монографія. Вид. 2-ге доп. і перероб. Тернопіль: Тайп, 2021. 162 с

9. Царик Л., Царик П., Царик В. Долина річки Гнізни в геоecологічному вимірі. *Вісник Тернопільського відділу УГТ*. № 2. (вип. 2). 2019. С. 25-31.

10. Ljubomyr P. Tsaryk, Ivan P. Kovalchuk, Petro L. Tsaryk, Bogdan S. Zhdaniuk, Ihor R. Kuzyk. (2020). Basin systems of small rivers of Western Podillya: state, change tendencies, perspectives of nature management and nature protection optimization. *Journal of Geology, Geography and Geoecology*, 29.(3), 606-620.

Оксана ЩУР, бакалавр

Науковий керівник: **к.геог.н., доц. Надія СТЕЦЬКО**

ПРИРОДООХОРОННІ ТЕРИТОРІЇ В ДОЛИНІ РІЧКИ ЗБРУЧ

Важливе значення в охороні водних ресурсів і збереженні існуючих природно-територіальних комплексів на території басейнів річок належить створенню тут об'єктів природно-заповідного фонду. На території Тернопільської та Хмельницької областей в басейні річки Збруч численні природоохоронні території (табл. 1.) вони сприяють процесам відновлення природних процесів у річці Збруч та її притоках різного порядку. Збереження природних компонентів геопростору позитивно впливає на найменші гідрологічні об'єкти, підземні води, прирічкові ландшафти.